

Жигулін О. А., к.т.н., доцент,
Борис В. В., Жигуліна Н. О. ВП НУБіП
України «Ніжинський агротехнічний
інститут»

Безпека праці та життєдіяльності в Україні

Постановка проблеми. Актуальним є забезпечення безпеки праці та життєдіяльності в Україні.

Огляд наукової літератури та публікацій. Останнім часом накопичено певний досвід із зазначеної проблеми. У розвиток безпеки життєдіяльності як сучасної науки значний внесок зробили Я. Бедрій, Л. Гладка, В. Джигирей, М. Захарченко, Н. Заверуха, В. Зацарний І. Миценко, В. Лапін. Ці дослідники є авторами посібників, які широко використовуються у навчальному процесі. Розв'язанням питань, пов'язаних із викладанням безпеки життєдіяльності у вищій школі, займаються В. Бегун, С. Дикань, В. Заплатинський, Б. Житар, В. Захматов, І. Науменко, А. Пятова, В. Русін, В. Свистунов.

У рамках інтеграції України до Європейського Союзу, підтримки положень Болонської декларації зміст освіти у галузі охорони праці вимагає переосмислення, певних змін стосовно нових вимог і напрямків розвитку держави в цілому. Визначенню та обґрунтуванню змісту професійної підготовки у галузі охорони праці присвячено праці Е. Абільтарової. Питаннями соціальної екології, пошуком ефективних механізмів розвитку охорони праці та безпеки життєдіяльності опікуються науковці М. Астахова, Н. Середа, Т. Павленко. Питання методики проведення лекцій з охорони праці розглядається у працях Р. Сабарно, В. Огірцова, А. Саркісова. Проблема підготовки кадрів із питань цивільного захисту та охорони праці відповідно до вимог кредитно-модульної системи присвячено праці Я. Семчук, О. Малишевської, Р. Борисюк, О. Гавриленко та ін. Про необхідність формування цілісної системи навчання та перевірки знань із проблем охорони праці та безпеки життєдіяльності, організацію якісної підготовки та перепідготовки працівників йдеться у наукових дослідженнях Л. Покроєвої.

Сучасні проблеми та технології аграрного сектору України

Метою дослідження, результати якого представлені у статті, є узагальнення теоретико-методологічних засад та науково-практичних рекомендацій з забезпечення безпеки праці та життєдіяльності.

Виклад основного матеріалу. Безпека праці та життєдіяльності є складовими загальної тенденції розвитку людини в інформаційному суспільстві. Індекс людського розвитку має 3 складові: 1) прожити довге повноцінне життя (українці у 2017 році жили 71,1 років); 2) мати доступ до інформації (очікувана кількість років навчання – 15,3); 3) достатній рівень валового національного доходу на душу населення (7,361). Завдяки освіті Україна має високий рівень індексу людського розвитку (0,743), що може бути перетвореним на її конкурентоспроможність.

Без знань про безпеку праці та життєдіяльності неможливо виконати життєву місію та прожити довге повноцінне життя. Ця обставина повинна мотивувати суб'єктів за інтересами у межах внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства до вивчення та нейтралізації дії загроз та небезпек.

Життя – це особлива форма існування матерії, вища по відношенню до фізичних і хімічних форм, що характеризується здатністю до розвитку, різних форм руху, самовідтворення (розмноження), росту, можливістю пристосування до навколишнього середовища, наявністю керованих біохімічних реакцій, подразливістю.

Суттєвим моментом життя є постійний обмін окремого суб'єкта або певної системи речовиною, енергією та інформацією з оточуючого його зовнішнього середовища. Життя може існувати лише в процесі руху через живе тіло потоків речовини, енергії та інформації. Невід'ємною властивістю усього живого є активність, тобто термін «життя» вже деякою мірою передбачає активну діяльність.

Діяльність – форма взаємодії суб'єкта з навколишнім середовищем, що передбачає його зміну та перетворення.

Життєдіяльність – процес існування людини в просторі й часі, що передбачає активну взаємодію з навколишнім середовищем.

Людина не лише пристосовується до навколишнього середовища, а й трансформує його для задоволення власних потреб, активно взаємодіє з ним, завдяки чому і досягає свідомо поставленої

мети, що виникла внаслідок прояву у неї певної потреби. Початковими джерелами активності людини слугують її інтереси і потреби. Експерти ООН на підставі статистичних і теоретичних даних віднесли до основних інтересів, життєво важливих для кожної людини: життя, здоров'я, добробут, доступ до інформації. Розташувавши базові потреби людини в ієрархічному порядку А. Маслоу встановив, що потреби більш високого рівня виникають тільки після задоволення потреб нижчого рівня.

В цьому плані безпека є першою з властивих людині потреб. Таким чином, наступні потреби людини не тільки з'являються після задоволення потреби у безпеці, але й сприяють більш повному їх задоволенню.

Безпека життєдіяльності – це галузь науково практичних знань про збереження життя і здоров'я людини, яка покликана формувати світоглядні засади гармонійних стосунків людини з природою, технікою та суспільством, виявляти, ідентифікувати і прогнозувати ризик виникнення різного роду небезпек, розробляти системи захисту від них.

Охорона праці – це система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності людини у процесі трудової діяльності.

Наведемо категорійно-понятійний апарат з безпеки життєдіяльності.

Безпека – це відсутність недопустимого ризику, пов'язаного з можливістю завдання будь-якої шкоди.

Небезпека – явище, процес, об'єкт, суб'єкт, властивість або їх сукупність, які здатні за певних умов спричинити небажані наслідки.

Безпека життєдіяльності людини – відсутність недопустимого ризику, пов'язаного з можливістю завдання шкоди організму людини в будь-яких умовах її існування.

Ризик – усвідомлена можливість виникнення події з певними небажаними наслідками (вірогідність 10^{-6}). Термін «ризик» вживається з доповненням (чого?), наприклад, ризик отруєння тощо.

Сучасні проблеми та технології аграрного сектору України

Небезпечна ситуація – процес реалізації небезпеки або певна сукупність небезпек та умов існування, яка обов'язково призводить до небажаного наслідку, якщо не вжити превентивних заходів.

Аварійна ситуація – різновид небезпечної ситуації, що об'єктивно вимагає термінових технічних та організаційних превентивних заходів.

Шкідливий чинник – певний вид негативного впливу під час дії небезпечної ситуації. Види шкідливих чинників, для людини зокрема, – це умови існування, відмінні від нормальних: тиск, температура, фізико-хімічний склад атмосфери або їжі, рівень електромагнітного випромінювання, психологічний подразник тощо.

Вражаючий чинник – певний комплекс заходів і засобів, метою якого є збереження життя та дієздатності певної особи й який може бути реалізованим без її активної участі.

Середовище життя людей (навколишнє середовище) включає у свій склад природне, штучне і соціальне середовище життя і суспільну діяльність людини.

Параметри середовища – забезпечення комфортних умов проживання людей.

Штучне середовище – все те, що створено виробничою діяльністю людини для забезпечення життя (будівлі, споруди, транспортні та повітряні комунікації, системи енергопостачання тощо).

Людина – вищий ступінь розвитку живих організмів на Землі.

Кожна людина повинна виконати певну життєву місію. Мотивацією до безпеки праці та життєдіяльності є те, що вони забезпечують саморозвиток або виконання людиною життєвої місії. Суспільство розвивається, якщо люди займаються діяльністю за призначенням (класи: робочий, підприємець, адміністратор, інтелігент-науковець). Ще треба, щоб сфера діяльності відповідала типу особистості людини (методика ТАРТ).

Структура комплексного управління безпекою праці та життєдіяльності наведена на рис. 1.

Кабінет Міністрів України: визначає функції міністерств з питань безпечної життєдіяльності населення України, затверджує

Сучасні проблеми та технології аграрного сектору України

національні програми щодо поліпшення стану безпеки; визначає порядок створення і використання фондів.

Міністерства та центральні органи державної виконавчої влади а саме Міністерство охорони здоров'я (МОЗ), Міністерство соціальної політики України (Мінсоцполітики), Міністерство внутрішніх справ України (МВС), Державна служба статистики України (Держстат), Прокуратура України, Мін'юст, Укртрансбезпека, Держпродспоживслужба, Державна служба України з питань праці (Держпраці), Державна служба України з надзвичайних ситуацій (ДСНС), Держсоцслужба, Державне агентство України з управління зоною відчуження (ДАЗВ), Держархбудінспекція, Держекоінспекція, Держенергонагляд, Держатомрегулювання, Місцеві державні адміністрації, Місцеві Ради народних депутатів, Судові органи здійснюють управління безпекою праці.

На підприємстві введено інструктажі й з охорони праці, й з безпеки життєдіяльності

Рис. 1. Структура комплексного управління безпекою праці та життєдіяльності

Сучасні проблеми та технології аграрного сектору України

Державне управління безпекою праці та життєдіяльності здійснюється міністерства, місцеві адміністрації й ради народних депутатів т. ін. (рис. 2).

Рис. 2. Державне управління безпекою праці та життєдіяльності

Найбільший вплив в Україні здійснюють Держпраці на безпеку праці, а ДСНС – на безпеку життєдіяльності.

Державна служба України з питань праці (Держпраці) — центральный орган виконавчої влади України, утворений 10 вересня 2014 р. Постановою Кабінету Міністрів № 442 шляхом злиття Державної служби гірничого нагляду та промислової безпеки, Державної інспекції з питань праці.

Держпраці реалізує державну політику у сферах промислової безпеки, охорони праці, гігієни праці, здійснення державного гірничого нагляду, а також з питань нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю, зайнятість населення, загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, на випадок безробіття в частині призначення, нарахування та виплати допомоги, компенсацій, надання соціальних послуг та інших видів матеріального забезпечення з метою дотримання прав і гарантій застрахованих осіб. Діяльність цього органу спрямовується і координується Кабінетом Міністрів через Міністра соціальної політики.

Сучасні проблеми та технології аграрного сектору України

Держпраці здійснює свої повноваження безпосередньо та через утворені в установленому порядку територіальні органи. Останні утворені шляхом реорганізації відповідних органів колишнього Держгірпромнагляду. Держпраці очолює Голова, якого призначає на посаду та звільняє з посади Кабінет Міністрів України за поданням Прем'єр-міністра України, внесеним на підставі пропозицій Міністра соціальної політики.

Державна служба України з надзвичайних ситуацій (ДСНС) – один з центральних органів виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики в сферах цивільного захисту, захист населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідацію надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежну та техногенну безпеку, діяльність аварійно-рятувальних служб, профілактику травматизму невиробничого характеру, а також гідрометеорологічної діяльності.

Державна служба України з надзвичайних ситуацій утворена шляхом реорганізації Міністерства надзвичайних ситуацій і Державної інспекції техногенної безпеки України. З 25 квітня 2014 діяльність Служби спрямовується і координується Кабінетом міністрів через Міністра внутрішніх справ.

Ці та інші міністерства та відомства в межах своєї компетенції: здійснюють єдину науково-технічну політику в галузі безпеки життєдіяльності людини; розробляють і реалізують комплексні заходи та здійснюють методичне керівництво діяльністю підприємств щодо поліпшення безпеки, гігієни праці і виробничого середовища в галузі; фінансують витрати на опрацювання і перегляд нормативних актів; організують навчання і перевірку знань з безпеки керівниками і спеціалістами галузі; створюють при необхідності професійні аварійно-рятувальні формування; здійснюють відомчий контроль за станом безпеки життєдіяльності людини.

Найбільшу кількість пов'язаних з управлінням безпекою питань доводиться вирішувати ***Місцевим державним адміністраціям, місцевим Радам народних депутатів (у межах відповідної території):*** забезпечують реалізацію державної політики в галузі безпеки; формують заходи з питань безпеки, гігієни праці і

Сучасні проблеми та технології аграрного сектору України

виробничого середовища, що мають міжгалузеве значення; здійснюють контроль за додержанням нормативних актів щодо безпеки.

Управління передбачає: 1. Моніторинг, контроль, експертизу умов життєдіяльності людей; 2. Запобігання виникнення небезпечних та надзвичайних ситуацій; 3. Ліквідацію негативних наслідків надзвичайних ситуацій; 4. Дії спрямовані на покращання умов життєдіяльності та розвиток людей.

Запобігання виникнення небезпечних та несприятливих умов життєдіяльності передбачає підготовку і реалізацію комплексу правових, соціально-економічних, політичних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і інших заходів, спрямованих на регулювання умов і параметрів норм життєдіяльності, проведення оцінки рівня ризику, своєчасне реагування на зміну умов життєдіяльності на основі даних моніторингу, експертизи, контролю і прогнозу і недопущення переростання цих змін у небезпечні та несприятливі умови.

Ліквідація негативних наслідків передбачає скоординовані дії всіх структурних органів системи управління безпекою життєдіяльності по реалізації заздалегідь розроблених планів.

Основні завдання та функції державної системи управління наступні: планування робіт; розробка, прийняття і відміна нормативних актів; професійний відбір; реєстрація і облік; експертиза; ліцензування та сертифікація; управління фондами; узгодження і видача дозволів, наукове забезпечення, міжнародне співробітництво; забезпечення безпеки обладнання, будівель та споруд; забезпечення санітарно-гігієнічних умов праці, санітарно-побутового обслуговування, лікувально-профілактичного і медичного обслуговування; розслідування та облік нещасних випадків, захворювань, аварій; пропаганда культури безпеки.

У теперішній час організаційно проблеми управління охороною праці та безпекою життєдіяльності розглядаються комплексно, як управління безпекою праці та життєдіяльності.

Висновки:

1. В Україні діє система управління безпекою праці та життєдіяльності;

Сучасні проблеми та технології аграрного сектору України

2. Дана система охоплює усю сукупність навчальних закладів і суб'єктів господарювання комплексом інструктажів, заходів та видів навчання щодо поводження у небезпечних або шкідливих виробничих та надзвичайних ситуаціях.

Література:

1. Безпека життєдіяльності, цивільна оборона та охорона праці : Інтегрована навчальна програма. К. : Освіта України, 2005. 24 с.

2. Биков В. І. Удосконалення процесу викладання дисципліни «Безпека життєдіяльності» у вищих закладах освіти. Безпека життєдіяльності. 2007. № 5. С. 38-39.

3. Кобилянський О. В. Проблеми підготовки спеціалістів з безпеки життєдіяльності у вищих навчальних закладах. Гуманізм та освіта : матеріали VIII міжнар. наук.-практ. конф., 11-13 червня 2006 р. Вінниця: Вінницький національний технічний університет, 2006.

4. Кузнецов В. Концепція освіти з напрямку «Безпека життя і діяльності людини». Інформаційний вісник «Вища освіта». К.: Видавництво науково-методичного центру вищої освіти МОНУ, 2001. № 6. С. 6-17.

5. 1. Жигулін О. А. Конкурентоспроможність системи управління охороною праці в аграрній сфері України: Навчальний посібник. Ніжин, 2015. 164 с.

6. Жигулін О. А., Крачковський С. І. Активна система управління пожежною безпекою підприємницьких структур агробізнесу. Збірник наукових праць Ніжинського агротехнічного інституту. Вип. 10. Ніжин, 2018. С. 272–297.

7. Жигулін О. А., Тонконог Д.В. Результативне управління безпекою праці й життєдіяльності в Україні. Збірник наукових праць Ніжинського агротехнічного інституту. Вип. 11. Ніжин, 2019. С. 120–132.

8. Жигулін О. А. Методичні вказівки до практичних занять та самостійного вивчення дисциплін «Охорона праці та безпека життєдіяльності», «Безпека життєдіяльності та основи охорони праці» для студентів технічних, економічних спеціальностей денної та заочної форми навчання. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. 183 с.